

NARKOTIKLAR VA KUCHLI TA'SIR QILUVCHI MODDALAR NOQONUNIY MUOMALASI PROFILAKTIKASINING HUQUQIY ASOSLARI

Sardor Uralov

Jamoat xavfsizligi universiteti

O'quv-uslubiy boshqarmasi ofitseri

Annotatsiya: Mazkur maqolada narkotik vositalar, psixotrop moddalar va kuchli ta'sir qiluvchi moddalarning noqonuniy muomalasi profilaktikasining huquqiy asoslari tahlil qilingan. Unda O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligi, ushbu sohadagi davlat siyosati, vakolatli organlarning profilaktik faoliyati hamda xalqaro huquq normalarining milliy qonunchilikdagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, noqonuniy muomalaning oldini olishga qaratilgan huquqiy mexanizmlar, profilaktik chora-tadbirlarning samaradorligini oshirish masalalari va mavjud muammolar ilmiy-huquqiy nuqtai nazardan tahlil etilgan. Maqola yakunida narkotiklar va kuchli ta'sir qiluvchi moddalar noqonuniy muomalasi profilaktikasini takomillashtirish bo'yicha amaliy taklif va tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: narkotik vositalar, psixotrop moddalar, kuchli ta'sir qiluvchi moddalar, noqonuniy muomala, profilaktika, huquqiy asoslar, davlat siyosati, huquqni muhofaza qiluvchi organlar, xalqaro huquq, jinoyatchilikka qarshi kurash.

Bugungi kunda narkotik vositalar, psixotrop va kuchli ta'sir qiluvchi moddalarning noqonuniy muomalasi nafaqat alohida davlatlar, balki butun jahon hamjamiyati oldida turgan eng dolzarb transmilliy tahdidlardan biri hisoblanadi. Ushbu turdagi huquqbuzarliklar fuqarolarning hayoti va sog'lig'iga, jamiyatning ma'naviy-axloqiy muhitiga, davlatning iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotiga hamda milliy xavfsizligiga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, narkotik vositalarning noqonuniy aylanishi uyushgan jinoyatchilik, korrupsiya, terrorizmni

moliyalashtirish va boshqa transmilliy jinoyatlar bilan uzviy bog'liqligi ushbu muammoga kompleks yondashuvni talab etadi.

O'zbekiston Respublikasida ham narkotik vositalar va kuchli ta'sir qiluvchi moddalarning noqonuniy muomalasiga qarshi kurashish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilgan. So'nggi yillarda ushbu sohada qonunchilik bazasini takomillashtirish, huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olish, profilaktika mexanizmlarini kuchaytirish hamda huquqni muhofaza qiluvchi organlarning faoliyatini samarali tashkil etishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, xalqaro konvensiyalar talablarini milliy qonunchilikka implementatsiya qilish, zamonaviy tahdid va xavflarga mos huquqiy mexanizmlarni ishlab chiqish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Profilaktika choralari faqatgina jinoyat sodir etilgandan keyingi javobgarlikni qo'llash bilan cheklanmay, balki huquqbuzarliklarning sabab va shart-sharoitlarini aniqlash, ularni bartaraf etish, aholining, ayniqsa yoshlarning huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirish, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish hamda davlat organlari, fuqarolik jamiyati institutlari va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashni ham o'z ichiga oladi.

Mazkur maqolaning maqsadi narkotik vositalar, psixotrop va kuchli ta'sir qiluvchi moddalar noqonuniy muomalasi profilaktikasining huquqiy asoslarini ilmiy-huquqiy jihatdan tahlil qilish, ushbu sohadagi milliy qonunchilik va xalqaro huquq normalarining o'zaro uyg'unligini baholash, amaldagi profilaktika tizimining samaradorligini tahlil qilish hamda uni takomillashtirish yuzasidan ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

BMTning Narkotiklar va jinoyatchilik bo'yicha boshqarmasi (UNODC)ning **2026-yilgi "World Drug Report"** ma'lumotlariga ko'ra, **2024-yilda dunyo bo'yicha 331 million nafarga yaqin (15–64 yoshdagi) aholi kamida bir marta noqonuniy narkotik moddalardan foydalangan.** Bu ko'rsatkich so'nggi o'n yillikda muntazam o'sib bormoqda. Hisobotga ko'ra, **kokain ishlab chiqarish 2024-yilda tarixdagi eng yuqori darajaga – taxminan 4 100 tonna sof mahsulotga**

yetgan. Bu o'n yil avvalgi ko'rsatkichdan qariyb **to'rt baravar ko'p** bo'lib, global narkotik bozori kengayib borayotganini ko'rsatadi. Metamfetamin va boshqa sintetik narkotik moddalarning noqonuniy ishlab chiqarilishi ham ortib bormoqda. UNODC ma'lumotlariga ko'ra, **metamfetamin musodara qilinishi o'rtacha yiliga 13 foizga oshmoqda**, bu esa sintetik narkotiklar bozori tobora faollashayotganini anglatadi. UNODC ma'lumotlar bazasiga ko'ra, **2022–2024-yillarda dunyo bo'ylab har yili 160 mingdan ortiq yirik narkotik moddalarni musodara qilish holati qayd etilgan.** Ushbu ko'rsatkich xalqaro huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyati kuchayganini ko'rsatsa-da, noqonuniy muomala hanuz yuqori darajada saqlanib qolayotganini ham bildiradi. Markaziy Osiyo geografik jihatdan Afg'onistondan Yevropa va boshqa mintaqalarga olib boruvchi tranzit yo'llari kesishgan hududlardan biri bo'lganligi sababli, mintaqa narkotik vositalarning noqonuniy aylanishiga qarshi kurashishda strategik ahamiyat kasb etadi. Shu bois O'zbekistonda profilaktika, chegara nazorati va huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatini takomillashtirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Hozirgi kunda narkotik vositalar, psixotrop va kuchli ta'sir qiluvchi moddalar noqonuniy muomalasining oldini olish masalasi xalqaro hamjamiyat va O'zbekiston Respublikasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Jahonda giyohvandlik bilan bog'liq jinoyatlar sonining ortishi, sintetik narkotik vositalarning keng tarqalishi, internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali noqonuniy savdoning rivojlanishi ushbu sohada profilaktik choralarni yanada kuchaytirishni talab etmoqda. O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda ushbu yo'nalishga mutlaqo yangi yondashuv shakllandi. Agar ilgari asosiy e'tibor jinoyat sodir etilganidan keyin aybdorlarni javobgarlikka tortishga qaratilgan bo'lsa, bugungi kunda huquqbuzarliklarning sabab va shart-sharoitlarini bartaraf etish, ularning barvaqt oldini olish hamda aholining, ayniqsa yoshlarning huquqiy ongi va sog'lom turmush tarzini shakllantirishga alohida e'tibor berilmoqda. Shu maqsadda huquqni muhofaza qiluvchi organlar, sog'liqni saqlash va ta'lim muassasalari, mahalla institutlari hamda fuqarolik jamiyati tashkilotlari o'rtasidagi hamkorlik izchil

rivojlantirilmoqda. Profilaktik targ'ibot ishlari, ommaviy axborot vositalari va raqamli platformalar orqali tushuntirish kampaniyalari kengaytirilmoqda. Shuningdek, noqonuniy muomalaga qarshi kurashishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, elektron monitoring tizimlari va xalqaro axborot almashinuvi mexanizmlaridan foydalanish amaliyoti tobora kengayib bormoqda.

Bundan tashqari, xalqaro tashkilotlar, jumladan BMTning Narkotiklar va jinoyatchilik bo'yicha boshqarmasi (UNODC), Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (WHO) hamda boshqa xalqaro institutlar giyohvandlikka qarshi kurashda faqat jazolash siyosatini emas, balki profilaktika, reabilitatsiya, davolash va ijtimoiy moslashtirishga asoslangan kompleks yondashuvni tavsiya etmoqda. Mazkur yondashuv O'zbekistonning ushbu sohadagi islohotlari bilan hamohang bo'lib, milliy qonunchilik va amaliyotning xalqaro standartlarga mos ravishda takomillashib borayotganini ko'rsatadi. Shunday qilib, bugungi kunda narkotiklar va kuchli ta'sir qiluvchi moddalar noqonuniy muomalasi profilaktikasiga nisbatan munosabat repressiv choralar bilan cheklanmay, balki inson salomatligini muhofaza qilish, yoshlarni zararli illatlardan asrash, jamoat xavfsizligini ta'minlash hamda huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olishga qaratilgan kompleks va zamonaviy yondashuv asosida shakllanmoqda. Bugungi kunda rivojlangan davlatlar narkotik vositalar va kuchli ta'sir qiluvchi moddalar noqonuniy muomalasiga qarshi kurashishda faqat jinoiy javobgarlik choralari emas, balki profilaktika, raqamli nazorat, xalqaro hamkorlik, reabilitatsiya va ijtimoiy moslashtirishni o'z ichiga olgan kompleks yondashuvni qo'llamoqda. BMTning Narkotiklar va jinoyatchilik bo'yicha boshqarmasi (UNODC) ham davlatlarga talabni kamaytirish (prevention), taklifni cheklash (law enforcement), davolash va reabilitatsiya hamda xalqaro hamkorlikni birgalikda rivojlantirishni tavsiya etadi. **Amerika Qo'shma Shtatlarida** narkotik moddalar noqonuniy muomalasiga qarshi kurash maxsus federal organlar tomonidan amalga oshiriladi. Zamonaviy yondashuv noqonuniy savdo tarmoqlarini aniqlash, moliyaviy oqimlarni kuzatish, internet va "Darknet" orqali amalga oshirilayotgan savdoni fosh etish hamda noqonuniy daromadlarni musodara qilishga qaratilgan. Shu

bilan birga, giyohvandlikka qaram shaxslarni davolash va reabilitatsiya qilish davlat siyosatining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. **Yevropa Ittifoqi davlatlarida** profilaktika tizimi asosan yoshlar o'rtasida giyohvandlikning oldini olish, ta'lim muassasalarida muntazam targ'ibot ishlari olib borish, tibbiy-psixologik yordam ko'rsatish hamda noqonuniy narkotik bozori ustidan tezkor axborot almashinuvi mexanizmlarini rivojlantirishga qaratilgan. Sintetik narkotiklarning yangi turlarini tezkor aniqlash va ularni nazorat ro'yxatlariga kiritish bo'yicha maxsus monitoring tizimlari joriy etilgan. **Singapur** va **Yaponiya** tajribasi ushbu yo'nalishda qat'iy huquqiy tartibot va yuqori darajadagi profilaktika samaradorligi bilan ajralib turadi.

Mazkur davlatlarda narkotik vositalarning noqonuniy ishlab chiqarilishi, saqlanishi va realizatsiyasi uchun og'ir jinoiy javobgarlik belgilangan bo'lib, bojxona va chegara nazorati zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etilgan. Shu bilan birga, aholining huquqiy madaniyatini oshirishga qaratilgan doimiy targ'ibot ishlari olib boriladi. O'zbekiston Respublikasida ham narkotik vositalar, psixotrop va kuchli ta'sir qiluvchi moddalar noqonuniy muomalasiga qarshi kurash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu sohadagi huquqiy asoslar O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, **"Narkotik vositalar va psixotrop moddalar to'g'risida"gi Qonun**, Jinoyat kodeksi, Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeks hamda boshqa normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadi. Bundan tashqari, O'zbekiston 1961-yilgi Narkotik vositalar to'g'risidagi Yagona konvensiya, 1971-yilgi Psixotrop moddalar to'g'risidagi konvensiya va 1988-yilgi BMT Konvensiyasining ishtirokchisi sifatida xalqaro majburiyatlarni amalga oshirib kelmoqda. So'nggi yillarda mamlakatimizda ushbu yo'nalishda muhim institutsional islohotlar amalga oshirildi. Xususan, **2024–2028-yillarga mo'ljallangan Narkomaniya va narkojinoyatchilikka qarshi kurash milliy strategiyasi** qabul qilinib, unda aholida, ayniqsa yoshlar o'rtasida giyohvandlikka qarshi barqaror immunitetni shakllantirish, noqonuniy muomalaning barvaqt oldini olish, davlat organlari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, nazorat mexanizmlarini raqamlashtirish va xalqaro hamkorlikni kengaytirish ustuvor vazifalar sifatida

belgilandi. Mamlakatimizda Ichki ishlar organlari, Davlat xavfsizlik xizmati, Bojxona organlari, Sog'liqni saqlash vazirligi hamda Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Narkotiklarni nazorat qilish bo'yicha Milliy axborot-tahlil markazi o'zaro hamkorlikda noqonuniy muomalaga qarshi kurash, profilaktika, monitoring va xalqaro axborot almashinuvini amalga oshirmoqda. Xorij tajribasi shuni ko'rsatadiki, narkotik vositalar va kuchli ta'sir qiluvchi moddalar noqonuniy muomalasiga qarshi kurash faqat jazolash choralariga asoslanmasligi kerak. Profilaktika, huquqiy targ'ibot, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, tibbiy-ijtimoiy reabilitatsiya hamda xalqaro hamkorlikni kuchaytirish ushbu sohada barqaror natijalarga erishishning eng muhim omillaridan hisoblanadi. Mazkur yondashuvlar O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy yo'nalishlari bilan ham uyg'unlashib, milliy tizimni yanada takomillashtirish uchun muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, narkotik vositalar, psixotrop va kuchli ta'sir qiluvchi moddalar noqonuniy muomalasining oldini olish davlat va jamiyat xavfsizligini ta'minlashning muhim yo'nalishlaridan biridir. Ushbu sohada samarali profilaktikani tashkil etish mustahkam huquqiy baza, vakolatli davlat organlarining o'zaro hamkorligi, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish hamda aholining, ayniqsa yoshlarning huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirishni talab etadi. Xorijiy tajribani milliy amaliyotga mos ravishda joriy etish va amaldagi qonunchilikni izchil takomillashtirish narkotiklar hamda kuchli ta'sir qiluvchi moddalar noqonuniy muomalasiga qarshi kurash samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: "Yangi O'zbekiston", 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining "Narkotik vositalar va psixotrop moddalar to'g'risida"gi Qonuni (1999-yil 19-avgust, O'RQ-813-I, keyingi o'zgartirish va qo'shimchalar bilan).

3. O'zbekiston Respublikasining "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonuni (2014-yil 14-may, O'RQ-371).
4. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. – Toshkent, amaldagi tahriri.
5. O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi. – Toshkent, amaldagi tahriri.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 6-maydagi PF–73-son Farmoni "O'zbekiston Respublikasida narkotik vositalar va psixotrop moddalarning noqonuniy muomalasini cheklash orqali aholi salomatligi va millat genofondiga salbiy ta'sirini bartaraf etishning strategik chora-tadbirlari to'g'risida".
7. 2024–2028-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasida narkomaniya va narkojinoyatchilikka qarshi kurash milliy strategiyasi.
8. United Nations. Single Convention on Narcotic Drugs, 1961 (as amended by the 1972 Protocol). New York: United Nations.
9. United Nations. Convention on Psychotropic Substances, 1971. Vienna: United Nations.
10. United Nations. United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances, 1988. Vienna: United Nations.
11. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). World Drug Report 2026. Vienna: United Nations, 2026.
12. World Health Organization (WHO). International Standards for the Treatment of Drug Use Disorders. Geneva: WHO, latest edition.
13. Karimov B.B. Narkotik vositalar va psixotrop moddalar noqonuniy muomalasiga qarshi kurashning huquqiy asoslari. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2022.
14. Yuldashev A.X. Huquqbuzarliklar profilaktikasining nazariy va amaliy asoslari. – Toshkent: Adolat, 2021.
15. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi, Bosh prokuraturasi, Ichki ishlar vazirligi va BMTning Narkotiklar va jinoyatchilik bo'yicha boshqarmasi (UNODC)ning ushbu yo'nalishga oid rasmiy statistik va tahliliy materiallari.